

Bakom fängelsemurarna

Av doktor *Achilles Westling*, Helsingfors.

Nedanstående artikel efter ett föredrag i Finlands radio av psykiatern Achilles Westling införes här med den reservationen att förhållandena i Finland och Sverige i vissa avseenden är olika. Exempelvis tillgripes isolering i svenska fängelser endast i begränsad omfattning och för kortare tid. Att — som författaren skriver — kontakten mellan fångar och personal traditionellt begränsas till ett minimum stämmer icke heller i Sverige. Författarens djupt pessimistiska uppfattning om fängelseisoleringens betydelse förlorar dock icke sin principiella betydelse därför att den svenska fångvården är något annorlunda genomförd än den finska. Artikelns kan därför tjäna som ett debattinlägg och stimulera till nya sådana inom ett synnerligen aktuellt område.

När vi första gången besöker ett fängelse får antagligen de flesta av oss ungefär samma omedelbara intryck. Vi ser en inrättning, där det överallt råder ordning och disciplin, där de som avtjänar sitt straff idogt pysslar med sina göromål eller vandrar runt rastplanen i mönstergill sluten ordning. Vi imponeras av exaktheten i bonvaxmönstret på de välpolerade korridorgolven och känner hur den såpmättade luften riktigt doftar av renhet. Och när vi tittar in i cellerna kan vi konstatera, att de visserligen är anspråkslösa men att där ofta ändå finns en viss hemtrevnad. Att det dock icke är fråga om någon förslappande civilbostad, det borgar järndörrarna, den enkla bädden, de grå väggarna och gallret framför fönstret för. Någoting som vi inte skulle kunna godta ser vi inte; var och en förstår ju, att det är fråga om en inrättning, vars syften är att straffa, och varför skulle vi förresten inte tro att den här inrättningen utmärkt väl tjänar sitt syfte; "dom där brottslingarna" får ju här allt vad de behöver för livets uppehälle, samtidigt som de vistas i en välgörande ensamhet, som ger dem tid för bot och eftertanke. Och när vi ger oss iväg, är vi fast övertygade om inrättningens förträfflighet; de glimtar av äkta fängelseliv som vi sett, har ju, i förening med vad vi fått höra om fängelsets utbildnings- och övriga verksamhet, gett oss ett ovedersägligt bevis på, hur målmedvetet, ja, t. o. m. effektivt fångvårdsarbetet inom inrättningen är.

Men — har vi nu faktiskt sett allt det som är

väsentligt? Utan tvivel har vi fått en klar och överskådlig bild av inrättningens arkitektur och av den föreskrivna livsrytmen. Vi har konstaterat, att tillvaron i fängelset är mera färglös än utanför murarna, att rörelsefriheten är mera begränsad, maten enklare, möjligheterna till förströelse ringa. Men är det allt? Personligen är jag övertygad om, att det som vi sett trots allt är bara kulisser, visserligen grå och anspråkslösa men just därför så mycket mera vilseledande. Det är kulisser, som är så tilltalande för vårt aggressivt puritanska jag, att de gör oss blinda för inrättningens verliga nerv, de får oss att glömma att innanför dessa murar lever människor som vi, individer, som inte enbart handlar och lyder utan också tänker och känner — och att detta hur de tänker och känner också i sista hand avgör, i vilken mån fängelsets verksamhet är ändamålsenlig eller inte.

Det är självfallet, att av mångt och mycket i detta egenartade liv är endast fångarna själva i stånd att ge en genuinare bild. Tack vare gynn samma omständigheter har jag personligen ej kommit att uppleva en fängelsevistelse. Trots denna begränsning, tror jag dock, att jag genom min dagliga verksamhet som fängelsepsykiater vågar framkasta några synpunkter kring detta tema.

Det mest karakteristiska för ett fängelse är utan tvivel, att den dömda individen åtminstone tidvis spärras in i en trång cell. Vilken inverkan har det på honom?

En följd av att rörelsefriheten begränsas, och

att till cellstraffet ofta hör arbete bara till namnet, är, att internens naturliga rörelse- och verksamhetsbehov förkvävs: alldeles som ett instängt djur går fram och tillbaka i sin bur, blir en människa som spärrats in i en cell rastlös och orolig. Överksamheten minskar hans sömnbehov och vakandet gör honom allt mera nervös. Att oavbrutet stirra på de grå väggarna ger ingen själslig stimulans, tankarna löper ständigt i samma spår. Fången har tid att gräma sej över att han blev fast, att grubbla över de misstag som ledde till det. De mera målmedvetna personerna har nu ett utmärkt tillfälle att fundera ut nya, men säkrare brottsmetoder. Mycket långvarig vistelse i ensamcell tycks regelbundet följas av en själslig avtrubbnings.

Men det är inte bara inskränkningarna i den fysiska rörelsefriheten, som skapar oro hos fången. Förbindelserna med de anhöriga försvagas på ett avgörande sätt. Han är ofta ängslig över, hur hans familj ska klara sig. Ovissheten inför framtiden tär. Han plågas av tryckande ångestkänslor, han svetts och darrar, jagas av mar- drömmar. I ensamheten antar de mest obetydliga saker överdrivna proportioner, han blir irriterad och otålig, en småsak får honom att fara ut i häftiga ord mot fångvaktaren, och på det sättet stakas hans väg ut till straffcellen.

Ofta är just de här symptomen i förgrunden, d.v.s. hos fången utvecklas en s.k. ångestneuros som i svåra fall t.o.m. kan vara invalidiserande. Sin enda möjlighet att lösgöra sig från den trista verkligheten finner han i sina egna fantasier, framförallt genom att hänge sej åt sexuella önskedrömmar. Hos individer med svag personlighet ger situationen ofta upphov till hysteriska symtom av olika slag, till primitivreaktioner i form av raseriutbrott, matstrejk, vägran att tala m.m. Det är inte heller ovanligt, att en fånge stympar sej själv eller sväljer metallföremål för att komma till sjukhuset. Vetskapen om att faktiskt vara bevakad ger upphov till hänsyftningsidéer, d.v.s. fången tycker att just han är speciellt observerad, att man gör just honom orätt — detta kan utveckla sej vidare till verklig förföljelsemani. Eller också kan förseningar i korrespondensen med

hustrun leda till svartsjuka och misstankar om otrohet — och tyvärr ofta inte utan orsak.

Det är klart att olika individer tål den här straffformen i olika grad: Här inverkar tidigare neurotiska drag, förhållandet till de anhöriga, möjligheterna att klara sej efter frigivningen och mycket annat. Man måste också komma ihåg, att det är fråga om personer, som redan från början är själsligt skadade — det skulle faktiskt vara svårt att hitta någon annan grupp i samhället som vuxit upp under lika ogynnsamma förhållanden, och vi måste därför räkna med, att deras motståndskraft är exceptionellt låg. Det är svårt att förstå, hur det skulle kunna vara möjligt att *bota* genom isolering, när det just är fråga om människor, för vilka avsaknad av nära personliga kontakter hör till de mest utmärkande dragen. Det ser faktiskt ut som om fängelserna, och speciellt cellstraffet, i själva verket snarast skulle minska vederbörandes förmåga till social anpassning — d. v. s. just den egenskap som man officiellt försöker stärka i de här inrättningarna.

Också ur sexualhygienisk synpunkt är fängelseförhållandena ägnade att väcka betänkligheter. Det kan inte nog understrykas, att ett samfund, som består av enbart män eller enbart kvinnor, inte endast är onaturligt uppbyggt, utan dessutom skapar ett tillstånd av bristande sexuell balans. Allting som har att göra med det sexuella blir starkt överbetonat, det blir det centrala innehållet både i samtal och fantasier på ett helt annat sätt än under normala förhållanden. Att det inte finns möjligheter till normal utlösning betyder förstås inte, att den sexuella aktiviteten skulle upphöra, men den söker sej andra vägar än i det fria: utom masturbation är homosexuella kontakter, i olika former, mycket vanliga.

Det är klart, att störningar på det här området ytterligare irriterar fångarna och bidrar till uppkomst av neuroser. Den kommersialiserade homosexualiteten med dess svartsjukeuppträden framkallar — skenbart oförklarliga — ordningsstörningar i fängelset. Det mest betänkliga är väl ändå att sexualiteten tycks definitivt kunna ledas in i homosexuella banor, något som dels försvårar vederbörandes återanpassning i det fria, dels

leder till att fängelsestraffets avskräckande inverkan på dessa individer minskas på ett avgörande sätt. Att fängelserna utgör en ständig upphovskälla till homosexualitet också för samhället i dess helhet torde vara ofrånkomligt.

Men det är inte bara i fysisk mening fängelserna lägger sina bojar på individen. De otaliga reglementena och förordningarna spärrar in fången i ett nät, som är mycket finmaskigare än någonsin öppningarna i hans galler. Men man kan fråga sej, om alla dessa bestämmelser är ägnade att främja fångens utveckling. Inspärrandet av en fånge i ensamcell innebär ofta en psykisk chock, som ibland leder till att vederbörande måste flyttas till sinnessjukhus. Att en fånge kan förlora sina sparpengar på grund av vissa disciplinförseelser innebär en godtycklig och ytterst kortsynt bestraffningsåtgärd. I vilken grad en myckenhet av förordningar i allmänhet ökar laglydigheten känner väl de flesta av oss, som upplevt reglementeringstiden.

Hurdan är då den atmosfär som råder i fängelset? Vid första anblicken kan fängelsesamfundet förefalla lugnt och fridfullt, men i verkligheten följer det sina oskrivna lagar, där det under den stilla ytan sker mycket, som en utomstående öga aldrig når. Det förekommer intriger, ömsesidig misstro, avund och klickbildning, häftiga uppgörelser vilkas djupaste orsaker man aldrig får klarhet i. Men trots den inre spänningen rör det sig om ett mot omvärlden hermetiskt slutet samfund, vars attityd är utpräglad antisocial. Det ges ingen pardon åt den, som bryter de oskrivna lagarna, och det är inte utan orsak som "tjallare" — fångar som har skvallrat för fängelseledningen — fruktar för sitt liv. Det här gäller speciellt fängelser med långtidsfångar, där samfundet hinner anta fasta former.

Det är klart, att det kan bli ödesdigert för en person, som ännu är i den åldern, då man utvecklas och då personligheten danas, att råka ut för dylika miljöinflytanden. Han blir medlem i en gemenskap, som sammansvetsas av samma yttre frihetsinskränkningar, där alla är ödeskamrater, utstötta av samhället, underkastade samma auktoriteters bestämmanderätt. Det är naturligt,

att också motreaktionen blir någorlunda likartad. Ödesgemenskapen skapar solidaritet, de känslomässiga reaktionerna och — framförallt — inställningen till samhället blir småningom lika hos alla. När en ung person gör sig skyldig till en förseelse, är det i regel ett utslag av hans rent individuella missanpassning, han är kanske likgiltig för samhällets normer, men han är inte fientlig mot samhället som sådant. På den här punkten tycks fängelsevistelsen innebära en avgörande förändring, här blir också hans inställning till samhället en annan; från att endast ha varit asocial blir han nu *antisocial*.

Det skulle säkert vara en förenkling att påstå, att den här förändringen enbart beror på de intryck, individen har mottagit av de andra medlemmarna av fängelsesamfundet. Jag tror åtminstone personligen, att en dylik reaktion uppträder hos så gott som varje människa som spärras in i ett fängelse, stämplad som brottsling — alldeles oberoende av om hon har begått det ådömda brottet eller inte.

Den här känslan av solidaritet och ödesgemenskap, med sammanhållning inåt och fientlighet utåt, motsvaras i viss mån av en liknande utveckling bland fängelsens personal. Jag tänker inte på befattningshavarnas föreningsverksamhet o. dyl., utan på hur de förenas av en viss inställning gentemot fångarna, som för dem framstår som gruppen på andra sidan barrikaden. Man kan förstå hur den här inställningen har uppkommit. Det är icke endast lojalitetskrav gentemot kolleger som spelar in. Det traditionella uppfostringssystemet i fängelserna begränsar kontakten mellan fångar och personal till ett minimum. Psykologiskt viktigare är dock kanske de besvikelser, som också den mest fördomsfria fängenvårdsman får erfara, när en fånge missbrukar hans förtroende, eller när han tvingas befatta sig med kverulerande fångars helt obefogade klagoskrivelser m.m. Det är sällan han är medveten om, att det är en liten minoritet, som har kommit att påverka hans inställning till fångarna som grupp.

Men att man kan förstå bakgrunden till personalens hållning betyder inte, att allt är som det

borde vara. Ju starkare man är bunden till en grupp, desto svårare blir det att vara objektiv, att grunda beslut på självständig, saklig prövning. Personalens ansvar är stort — betraktat som en helhet har den ju i sina händer rätten att bestämma, rätten att döma och rätten att straffa. Prestigesynpunkter och känslomässiga fördomar påverkar i praktiken ofta åtgärder som formellt ser ut att vara helt korrekta. Det är klart, att fångarna under sådana omständigheter kan få känslan av att deras rättsskydd endast är en chimär.

Man kan också diskutera om det nuvarande uppfostringssystemet i fängelserna är det bästa möjliga. Ett pedantiskt genomdrivande av dagsrutinen leder ofta till, att de egentliga behandlingssynpunkterna kommer i bakgrunden. Att tillämpa en disciplin, som in i minsta lilla detalj reglerar en fångs görande och låtanden, gör honom utan tvekel väldisciplinerad, ödmjuk och undergiven — åtminstone till synes. Men man frågar sig, om detta verkligen leder till en posi-

tiv social inställning på längre sikt — eller månne de har rätt som säger, att kravet på ödmjuk undergivenhet hos internerna i själva verket framkallar hycklande servilitet, bitterhet och fariseism? Varje fångvårdsman känner till otaliga exempel på fångar, som uppträder mönstergillt i fängelset, men som begår nya brott så snart de blivit fria.

Den engelska upplysningsfilosofen John Howard skrev år 1777 en bok om sina besök i landets samtliga fängelser och hans slutord lyder så här:

”Om det vore myndigheternas hopp och åstundan att ödelägga de unga förbrytarnas framtid, skulle de inte kunna hitta på någon säkrare metod än att spärra in dem i våra fängelser, dessa härdar för sysslolöshet och allsköns laster.”

Det skulle inte förvåna mig, om det här uttalandet — trots det ineliggande värdeomdömet — ännu i den dag som i dag är, innehåller mera sanning än vad vi någonsin skulle vara villiga att erkänna för oss själva.

STERILISERINGSAPPARATER

för el- och ångdrift

KVALITET — DRIFTSÄKERHET

Instrumentautoklav typ IA för snabbsterilisering vid 140° C av instrument och mindre textilier, försedd med automatik för ångsterilisering, torkning och kylning. Oberoende av vattentrycket.

Standarddimensioner inv. Ø 300 x 600 mm. Kan även levereras med dimensioner inv. Ø 375 x 600 mm. Denna storlek tillverkas också som disk- och steriliseringsautoklav.

GETINGE MEKANISKA VERKSTADS AB

Getinge. Tel. Halmstad 035/544 20

Försäljningskontor i Stockholm, Göteborg, Malmö.

